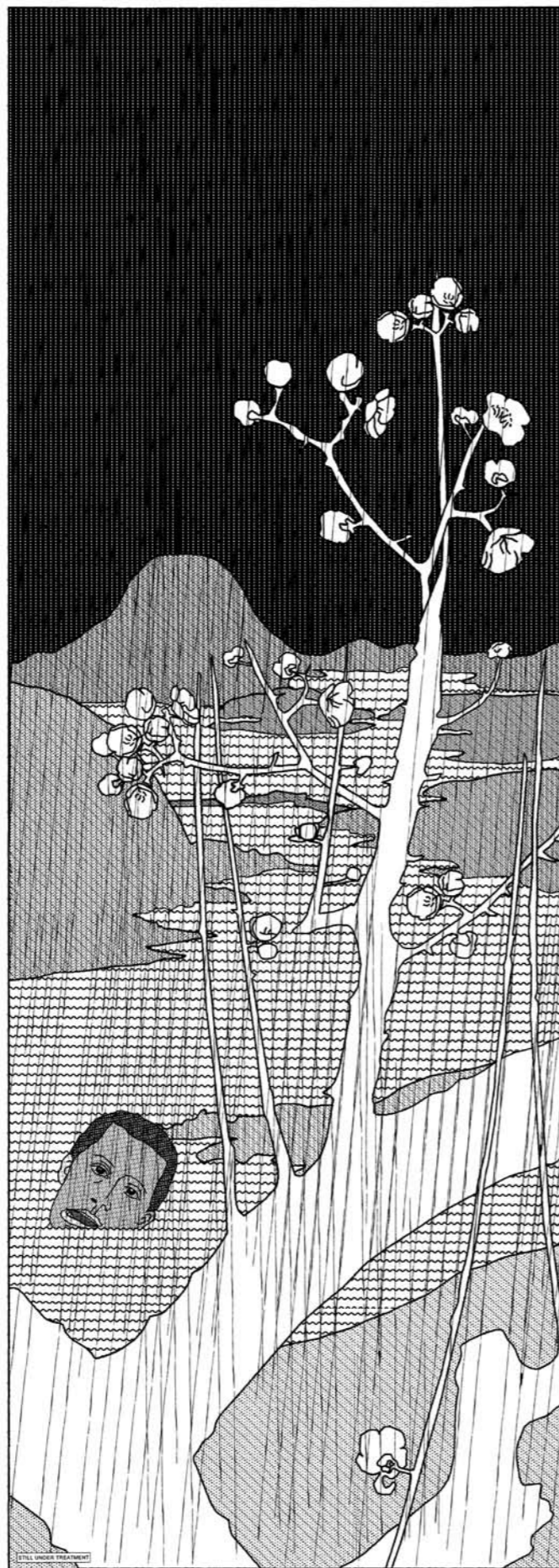

מארע'ארוש

מאג'ד חמרה
מערבית: מרוזק אלחלבי

איה בן רון, מתוך הסדרה עדיין בטיפול, 2005, הדפס משי על בד

מקום ואותו זמן. אם כן, עומדים אנו בפני כתמי וטלאי זמקום, מילה בערבית המחברת בין הזמן למקום, המפוזרים במרחב שבין כיכר אלח'מרה (אלחנאטיר/כיכר פריז) במערב עד עמוד פייסל במזרח. במרחב עזוב זה נשארו אבנים עתיקות המורדות נגד תוכנית הרס סממניה הערבים של חיפה. מסגד אלג'רינה, שהיה המבנה הכי גבוה בעיר, נהפך לגמד ליד "מבנה הממשלה" – עד כדי כך שהיה יכול להידחס לתוך הקומקום של מלך שלמה החכם עם השד שלו, אשמדאי. אולם כנסיית אלסיידה, אשר אותה החיה ובה נפח רוח חיים כמיל שחאדה ז"ל, נעלמה מהעין מאחורי בנק "איגוד" ומשרדיו הממוזגים; בשכונת הכנסיות נעלמו שני בתי הספר האורתודוקסיים-יווניים, הראשון לבנים והשני לבנות; ולאחרונה נהרס ביתו של רשיד אלחאג' ברחוב אלבורג' 9, וכמו כן בית הספר האסלאמי לבנות בקרבת בית הקברות אליסתקלאל.

ולמרות כל זה, עזוב! הפוך דף בספר תולדות הנכבה! חזור אל המרחב הזמקומי בעל הסמטאות המפותלות והלא מפותלות אשר טבעו בריחות של קטורת ובשמים, סבון החמאמאת [בתי המרחץ], סיפורים ואגדות. המרחב הפיזי היה צר והבתים צמודים. הכל נעטף בחשכה מפחידה. האמונות מיתיות והאנשים פשוטי עם, ושלוש הדתות על אנשיהן שוכנות להן בין המסגדים,

מורשת זו ששימשה אותם ככלי להשיג מעמד אקדמי זה או אחר. מי מהם חוקר את המבטא אצל תושבי חיפה הילידים (האמנם השארתם לנו קהילת מולדת?), אחרת חוקרת את האינטגרציה של הערבים בסביבה של הר הכרמל לפני 1948, ועוד מרצה באוניברסיטה מתמחה במאכלים של ערביי חיפה לפני הנכבה(!). אנו האשמים שלא עשינו די.

כל עוד אנו האשמים במצב זה, אין מנוס מליזום התחלה מסוימת, אותה התחלה שהחלו סופרים כמו אמיל חביבי וחנא אבו חנא, אשר כתבו את הביוגרפיה שלהם תוך כדי התייחסות לחיפה העיר, למשפחותיה, לרחובותיה ולאנשים שעשו את ההיסטוריה של העיר, כגון ג'מיל אלבחרי, אבו סלמא, עז אלדין אלקסאם, סמי טאהה, סלים ח'ורי, ראגי צהיון, רשיד אלחאג' אבראהים, חנא נקארה, חביב סנבר, חנא עספור, עבד אלרחמן אלחאג', הבישוף אלחאג'אר, נמר אלח'טיב, מוסטפא באשא אלח'ליל, מחמוד אלמאדי, נג'יב נסאר, ורבים אחרים שאין הזיכרון יכול לשאת את משקל מעשיהם ותרומתם לחברה החיפאית באופן מיוחד, ולחברה הפלסטינית בכלל.

בכל פינה בשכונותיה של חיפה תמצא את אותם אלמנטים, אבנים, חלונות, קשתות ומרפסות שמספרות את סיפורו של אותו

האם ישנה מורשת ייחודית לתושבים הילידים בחיפה? התשובה, אכן. אלא שמורשת זו לא מבודדת מכלל המורשות הפלסטיניות ואף העולמיות. התפתחות השפה למשל, כל שפה, הוא תהליך היסטורי מורכב שכל עם עבר, עד כדי כך שישנו דמיון בהיגיון של התגלגלות השפה, בדרך התפתחותה וביצירת האותיות, בחוויית של רבים מן העמים. בהקשרים דומים ובאותם הנתיבים התפתחה המורשת על סוגיה וגווינה אצל רוב האומות. חיפה לא היתה מבודדת אם כן מתנועת המורשת הפלסטינית, הערבית והעולמית. היא אספה לחיקה אותם אוצרות ועיבדה אותם בקרבה כדי להוציאם לאור כפולקלור לחברי הקהילה. אלא שהנכבה ואווירתה ומי שעמד ועודנו עומד מאחוריה לא אִפשרו לאותו פולקלור להתפתח או אפילו להיוודע בחברה הערבית החיפאית לאחר הנכבה. השארית מערביי חיפה, האבודה, הקרועה ומוכת הנכבה, לא הצליחה לתת ביטוי למורשת זו רק בגלל הצרוף בינה לבין הטראומה. הטראומה היתה כה עמוקה עד שהנפגע – המנכוב – לא יכול היה לבטא את עצמו ואת הווייתו במילים למרות ש"בראשית היתה המילה". למילה הזו – המורשת, ההיסטוריה האורלית הזו – היתה אפשרות להתפתח בזרימה טבעית. ובזמן שאנו מתלבטים בענייני זרימה והעדר זרימה, אִחינו מאבינו החברוני הקדימו אותנו בחיפוש אחר

הכנסיות ובתי הכנסת. בנוסף לכך, צבאות הטורקים, מהיוזבאשים עד הזאבטיה (הקצינים) על הקלאקבים (הטרבושים הטורקיים המיוחדים), חרבותיהם והטבנג'ות שלהם, שנתלו מעל לראשי האנשים. כל זה הביא את האנשים לכדי שחרור כנפי הדמיון והבדיון, שבאו מהמורשת או שנרכשו כדי לדבר עם השדים על סוגיהם וכדי לכדות סיפורים מרתקים היוצאים מהמרחצאות.

אז מי זה מארע'ארוש? זהו שמו של אחד השדים. ומן ההרגל להזכיר את שם אלוהים לפני שמבטאים את שמו. בדיוק כמו שמבקשים את רחמי הנביא אלחד'ר אבו אלעבאס [אליהו הנביא] כשמוזכרים את שמו. וכשכתבתי שורות אלה נעזרתי בשם האלוהים פעמים מספר כדי שלא יפקוד אותי נזק. מסופר שמארע'ארוש הוא אחד מבני מלך הג'אן, השד שקרא תיגר על המלך שלמה אלחכים החכם. בסיפור אחר הוא גיסו, בעלה של בת שלמה חשמתארוש. על כל פנים, מארע'ארוש נעשה גיבור מגיבורי הסבתות שלנו בבתי המרחץ שלהן – בחמאם אלבאשא אשר עודנו קיים, מסתתר לו מאחורי בניין חברת החשמל שנבנה על חלק מאדמות ההקדש האסלאמי; ובבית המרחץ של משפחת כוזבר, חמאם דאר כוזבר, הנמצא במרחק מה ממנו. כל עוד מארע'ארוש הוא הגיבור אזי אין מנוס מלשמוע את הסיפורים סביבו, למרות היותו גמד שבדרך כלל נאמר עליו שהוא בגודל אבר המין הזכרי. הסבתא נהגה לומר: "אורכו באורך ה...". היות והוא לא נמנה עם בני האנוש הדביקו לו תכונות שלא מתאימות לגיבורים. בנוסף לגמדותו, פניו היו מאורכות, וכך גם עיניו מאורכות ולא עגולות, ראשו חבוש כובע שדי מקושט באותיות לא מוכרות ובסימנים מוזרים שמביניהם מבצבץ סימן מגן שלמה, ידיו ורגליו היו שריריות, עמוסות שרירים שמהם בולטים ורידים נפוחים מלאים בדם כחול. מארע'ארוש נודע אצל פשוטי העם ורמי המעלה בזריותו ובאי'עצלותו, אלא שהיה מפחיד, במיוחד כשהניע את ראשו במהירות ימינה ושמאלה, כשהוא מרפה את שפתיו העבות ומשחררן להתנועע בחופשיות, מה שמשחרר גם את לשונו גדושת הפצעים שמוציאה קול מרעיש ומפחיד, כל זה תוך שהוא מניע באופן מבעיית את שתי ידיו הפתוחות עם שלוש אצבעות בכל כף. למרבה המוזרות היה מין קונצנזוס בין פשוטי העם שלמארע'ארוש היה זקן לאורך גופו, דבר שרמי המעלה הכחישו מכל וכל.

זה הוא מארע'ארוש. אולם זה לא הסיפור. הרי הוא גיבור מגיבורי הסיפור של אום ד'ריטה (בעלת ההפלצה), אשר עלילותיו התרחשו בבית המפואר בין מסגד אלג'רינה לבית נאיף אלחאג', בן עבדאללה מוחמד אלפרג'. לצערי לא נוכל להכיר בית זה לפי המפות העכשוויות כי הוא לא קיים יותר. אולם למרות זאת יכולים

אנו להגיד שהבית המפואר קיים בין בניין "בנק הפועלים" הגבוה לבין בניין חברת "צים" הגבוה גם הוא, אלא שהפאר של הבית נעלם לנוכח גורדי שחקים אלה. על כל פנים, מסופר על אשה מהאזור הזה, שהיתה נודניקית, והפצירה בבעלה יום ולילה שיקנה לה עגיל לאזוניה. הבטיח לה לעשות כן, והיא הודיעה לשכנים כמכינה אותם להשתתף בשמחתה. אלא שהוא שב לביתו בלי העגילים. צעקה בפניו כי מה יגידו שכניה עכשיו! "מה עגיל שמעגיל... לך יפה יותר עכס ברגלך הימנית הנפוחה". השתכנעה האשה. הזעיקה את השכנים והבטיחה לבקר במרחצאות להכין את גופה לעכס. בשעת בוקר מוקדמת אספה את חפציה לתוך בוקג'ה [מטפחת הנקשרת על תכולתה]: מלבוש וכסות למערומיה, סבון, בושם וליפה. הלכה מזרחה לכיוון המרחצאות של דאר כוזבר. אלא שהתברר לה כי הדבר מסוכן ביותר. הרי הגברים מתרחצים בשעות הבוקר והנשים אחרי הצהריים. איך הגיבורה שלנו יוצאת ממלכוד זה כשברקע שיכרונה מאותו עכס מובטח? אז נטלה סל מקש והכניסה לתוכו סכין מטבח עם להב חד אשר קנתה לאחרונה בחנות נעים אלעסל (חנווני שחנותו ממוקמת ליד מסגד אלג'רינה, המוכר כל דבר – ממלבוש עד מסמרים). הגיעה למרחצאות בשעות הבוקר וצעקה "בריימו", משמע, אני רוצה להתרחץ במקום נפרד. ענו לה שאין מקום לנשים בשעות הבוקר. הוציאה את הסכין ואיימה: "אחתוך לו אותו... למי שיעמוד בדרכי".

נכנסה למרחצאות. התרחצה במימיו החמים ובאדיו המרעננים. חזרה הביתה, אלא שאף עכס לא חיכה לה. לכאורה, האיש רצה להיפטר ממנה כי לא יכול היה לשאת יותר את הפצרותיה. אמר לה: "לא עגילים ולא עכס, אני רוצה לשכנך בארמון. בקרבת ביתנו ישנו בית מפואר והוא שלך". אלא שהבית היה משכנם של שדים, לרבות מארע'ארוש. האיש ידע זאת, ואמר בלבו, אשלחה לשם כדי שמארע'ארוש יטרף אותה. לא לקח לו הרבה זמן לשכנעה. מספר דקות והנה היא במפתן הבית המכושף. בעלה הכניסה פנימה ונעל את הדלת מבחוץ. האשה הסתנוורה מפאר הבית, מרהיטיו ומתכולתו: השיש המהמם, העץ המשובח, הנברשות התלויות, חדרי הנוחיות המודרניים לפי מיטב העיצובים, ועוד... אלא שפליאתה למראה הבית לא נמשכה ארוכות: מארע'ארוש נכנס אליה עם כובעו, זקנו ולשונו היוצאת קדימה מפיו. החל את תנועותיו הלא רצוניות והמהם: "הם..הם..הםססס... או שתעסיקיני או שאני אוכל אותך ..הם..הםסס". האשה לא איבדה את עשתונותיה לאחר שקפאה בזמקומה כמסמר. לחשה את שם אלוהים ימינה ושמאלה. הלא אשה כמוה, שאימה על הגברים שתחתוך להם את הבולבולים, לא תפחד. רצתה לעשות לעצתו של העז באגדת

כלילה ודמנה, עם האריה: עז זאת נדרה לאל שיבא לטרוף עשרה אריות, אלא שהסתפקה בתשעה והשאירה אחד. וכאן היא לא יכלה לטרוף, ולכן עשתה כבקשתו של מארע'ארוש והחליטה להעסיקו. "כבס את הצמר" – והוא עשה כמבוקשה. "שטוף, נקה, כבס את הווילונות, סדר את הקומדינה, סדר, חפור... – והוא מבצע נאמנה. כשסיים מארע'ארוש בקפידה את המלאכה שבני אנוש מתקשים לעשות, פנה לאשה שוב עם קולות מחרישים של הם..הם..הם... "או שתעסיקיני או שאני טורף אותך". האשה עמדה נבוכה בפני השד, במיוחד כי לא נשארו בפיה בקשות להפנות אליו לביצוע. בזריות מה הפשילה את שמלתה, הורידה את תחתוניה, הפנתה לו את אחוריה וציוותה עליו לנפנף באוויר. החל לעשות במהירות של שדים, והיא התנפחה עד שתקעה בפניו נוד יבש בקול מחריש אוזניים ומארע'ארוש פרפר בגפיו ומת.

בזמן ההתרחשויות, הפקודות והביצוע, הנפנוף וההתנפחות, הכין הבעל ארון לאשתו בחשבו שבעת פתיחת הדלת אחרי השעה שתיים-עשרה, אמצע הלילה – שעות פעילות השדים בשכונת רחוב אומייה בעיר – ימצא את אשתו מתה ומושלכת בחזית הבית המפואר. אלא שכאשר פתח את דלת הבית ראה את אשתו ולידה את מארע'ארוש בן אשמדאי, שוכב על הרצפה מת מהנפנוף ומהריח. ובמקום להכניס את אשתו לארון הכניס את מארע'ארוש והטמינו בים של משפחת אלסייקלי שלא יחזור. אלא שהוא חזר ויחזור, כי הנו שד וכי הוא מארע'ארוש, גיבור מגיבורי שכונת הכנסיות והעיר ודמות מדמיוניתה האנושיות.

אכן, זהו מארע'ארוש. במרחצאות אלבאשא נמשכו הסיפורים והבדיות המוכרות שמתחרים עם הסיפורים של מרחצאות עכו וחשכותה, אשר העבירה לנו בסצנות מומחזות בת סמטאות עכו, סאמיה קזמוז'בקרי. לכן, אין פלא שהסיפורים של חיפה ועכו דומים ומתואמים. חיפה היא העתק היסטורי של עכו, לכן לא אלאה את עצמי ואתכם בסיפור של הילד במרחצאות והכלה עם השמלה השרופה בקצה השמאלי או הימני. האגדה של חיפה שמאלית וזו של עכו, ימנית היא.

אין לאגדות של מרחב זמקומי סוף. כמו כן, אין סוף לאגדות של מרחצאות חיפה, מקום הופעתם של השדים בפני אחד החתנים ממשפחת אלסהלי, שהצליח לעקם את פניו כי אבי החתן לא שם על הזוג הצעיר ולא נתן להם אפילו שוקולד אחד כבקשתם. וכך גם עבדאללה כײלו שחזר אל אשתו שרוט בכל חלקי גופו העליון, וגם מעט בתחתון, בנוסף לפניו העקומות ולשונו המפטפט. אמר לאשתו זיינב כי השדים עמדו בדרכו חזרה ובנו קיר גבוה שחסם את המעבר אל הסמטה. שם הוא נאבק עמם, שבעה גמדים בעלי זקנים אדומים,

ביניהם מארע'ארוש. זה הסיפור שלו, אלא שהסיפור שהגיע אלינו מפה לאוון והיה קשה לחבר בין קצוותיו, גורס כי עבדאללה כײלו היה שיכור כלוט כשיצא מבית הבושת בקפה סנטראל – מעוזה של פאטמה אלזערה (שובבה, חוצפנית ולא יודעת מעצור) – כדי לחזור הביתה, שם נקלע לקטטה המונית, ולא יותר.

מה שמאפיין את מורשת מעשייה זו במקום הזה, הוא העושר שבדמיון והתערבבותו במציאות, וכן השפעתו על אורח החיים היום-יומי. כאילו דאגתם של תושבי העיר חיפה היתה בעניין השאלה איך להינצל מרועו של השד מארע'ארוש ולהיות תחת חסותם של הנביאים המוגנים מרוע השדים. לכן הם כיסו בלילה את המראות בבתיהם פן יעלו השדים מתוכה; נמנעו מלהיפגש עם החתולים השחורים ולא השאירו מספריים פתוחים פן ישתמש בה השד מארע'ארוש ובני משפחתו; הרבו להשתמש בקמעים ופנו למגלי העתידות; ותלו את האבנים המקודשות שהביאו ממכה על החזה כמגן מהעין הרעה. מארע'ארוש הפסיק להיות סתם שד מפחיד, והפך עם הזמן לחלק בלתי נפרד מהקהילה הערבית החיפאית ואחד מגיבוריה. ניתן להוסיף את שמו אל סעיד האופסימיסט ופאטמה אלזערה, ואחרים שבדמיון ובמציאות. יתרה מכך, הוא הפך למשל בלשון האנשים במעגלים מיוחדים של תושבי חיפה הילידים, כך שניתן לשמוע בעל אומר לאשתו: "אני הולך לעשות לך מארע'ארוש" – לא כדי להפחידה, אלא כמנסה להגיד "אני מוכן לעשות את עבודות הבית במקומך".

האם רצה הגורל במותו של מארע'ארוש, בהתאדותה של דמות זו עם מה שנהרס ממבני וסיפורי אלבלד או אלתחאת [חיפה תחתית]? לא ולא, כי גם גיבורי סרטי האימה לא מתים ולא נשכחים. אין ספק כי מארע'ארוש, הקשור באזיקים ובשרשראות, עוד יעלה מהים של משפחת אלסייקלי או אבו נצור, או מימה של אלעזיזיה, כדי לחזור למחוזותיו – אלא שלא לזמניו – כדי לשכון שוב בבנייני הממשלה במקום ההוא, כדי להפתיע אותם ולהזכיר להם את אדמותיו, מחוזות ילדותו בין תושבי חיפה כאלועבאלאוי, אלח'טיב, אלכנפאני, אלח'מרה, חבאייב, עאבדי, אלמאדי, מנצור, נפאע, נקארה, קיילו, שיתי, אלבותאג'י ואחרים. גיבורנו מארע'ארוש יישאר במחוזותיו אחד העדים לנכבה שלנו. יתכן שעלינו לכבדו במצ'בה. עליה נכתוב:

"ירחם עליך אשמדאי יא מארע'ארוש, וירחם אדוני על יקירינו שהלכו לעולמם". ומה שלא יהיה, קמת או ישנת שנתך האחרונה, הַייה נינוח – הרי אתה רק מנכוב בן מנכוב. ולמרות זאת, ארור אתה לנצח נצחים, כי שד אתה ולא אנוש, וכי אתה רוח והיא נכבה.